

О. М. Гладенко

*доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ СУДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ

О. М. Гладенко. Застосування практики Європейського суду з прав людини судами загальної юрисдикції України. – Стаття.

Стаття присвячена актуальному як у міжнародному, так і у національному праві питанню реалізації рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Особливий акцент автор робить на практиці застосування рішень ЄСПЛ національними судами загальної юрисдикції України. З цією метою зроблений аналіз правових засад застосування рішень ЄСПЛ в Україні та практика застосування рішень ЄСПЛ судами загальної юрисдикції. Зроблені деякі висновки та пропозиції щодо подальшої реалізації рішень ЄСПЛ в Україні.

Ключові слова: Рада Європи, ЄСПЛ, реалізація рішень, судова практика.

А. Н. Гладенко. Применение практики Европейского суда по правам человека судами общей юрисдикции Украины. – Статья.

Статья посвящена актуальному как в международном, так и в национальном праве вопросу реализации решений Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ). Особый акцент автор делает на практике применения решений ЕСПЧ национальными судами общей юрисдикции Украины. С этой целью проведен анализ правовых основ применения решений ЕСПЧ в Украине и практика применения решений ЕСПЧ судами общей юрисдикции. Сделанные выводы и предложения по дальнейшей реализации решений ЕСПЧ в Украине.

Ключевые слова: Совет Европы, ЕСПЧ, реализация решений, судебная практика.

A. Gladenko. Application of practice of the European Court of Human Rights by the courts of general jurisdiction in Ukraine. – Article.

Article is dealt with the issue of judgments of the European Court of Human Rights (ECHR) in international and national law. Particular emphasis author makes the practice of ECHR judgments by national courts of general jurisdiction of Ukraine. For this purpose, an analysis of the legal framework applying ECHR judgments in Ukraine and practice of ECHR

judgments by courts of general jurisdiction. Made some conclusions and suggestions for further implementation of ECHR judgments in Ukraine.
Keywords: Council of Europe, the ECHR, the implementation of decisions, Litigation.

Питання виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) є надзвичайно актуальним як у міжнародній доктрині, так і у пов'язаних з даною проблемою галузевих науках. Для України такі питання представляють особливий інтерес з огляду на кількість індивідуальних звернень до ЄСПЛ. В останні роки ця тема стала ще більш актуальною, оскільки ЄСПЛ був вимушений вирішувати у тому числі і скарги осіб, які займали найвищі керівні посади у нашій державі. Таким чином, реалізація рішень ЄСПЛ є надзвичайно цікавим для наукового дослідження теоретичним та практичним питанням.

Метою даної статті є визначення проблем, які виникають при реалізації рішень Європейського суду з прав людини у судовій системі України, а саму у судах загальної юрисдикції.

Завдання, які постають при дослідженні даної проблеми є наступними: які є юридичні основи для реалізації рішень ЄСПЛ судами України та чим вони закріплені; які проблеми виникають при реалізації рішень ЄСПЛ судами України; які можливі способи подолання перешкод у реалізації рішень ЄСПЛ судами України.

Передумовою реалізації рішень ЄСПЛ Україною стало приєднання України до Ради Європи (далі – РЄ) у системі органів якої і діє суд з прав людини. Після проголошення незалежності України, наша країна встала на шлях демократизації та впровадження європейських цінностей, у тому числі у сфері прав людини. Тому ще 14 липня 1992 р. Україна заявила про своє бажання приєднатися до РЄ.

А вже 16 вересня 1992 р. Верховній Раді України було надано статус «спеціально запрошеного гостя» в Парламентський асамблеї РЄ. Резолюцією (92) 29 від 23 вересня 1992 р. Комітет міністрів РЄ доручив ПАРЕ підготувати висновок стосовно ступеня готовності України до вступу до РЄ відповідно до положень Статутної Резолюції (51) 30 А.

26 вересня 1995 р. під час своєї вересневої частини сесії 1995 р. ПАРЕ ухвалила позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок ПА РЄ N 190 (1995)[1]. Ви-

значною подією з точки зору завершення складної і тривалої (понад три роки) процедури вступу України до РЄ стало засідання Комітету міністрів РЄ, яке відбулося 19 жовтня 1995 р. На підставі винесеного 26 вересня 1995 р. ПА РЄ висновку Комітет міністрів РЄ одностайно ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом організації і приєднатися до її Статуту.

31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України про приєднання до Статуту Ради Європи[2]. 9 листопада 1995 р. відбулась урочиста церемонія вступу України до РЄ, в якій взяла участь делегація України на чолі з Прем'єр-міністром України.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року була підписана від імені України 9 листопада 1995 року[3]. Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР від 17.07.1997[4]. Конвенцію було введено у національне право України.

24.07.1997 р. зазначений закон про ратифікацію був опублікований і згідно Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» № 503/97 від 10.06.1997 р., вступив у силу 02.08.1997 р.[5].

Тобто з цієї дати ми можемо вважати, що Україна практично прийняла на себе зобов'язання реалізувати практику ЄСПЛ на своїй території. Однак, незважаючи на шістнадцятирічний строк дії даних зобов'язань, і досі питання реалізації рішень ЄСПЛ в Україні досі є дуже болючим та гострим.

Так, незважаючи на існування всіх необхідних правових підстав для застосування положень Конвенції, Верховною Радою України 23 лютого 2006 р. додатково було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6] (далі – Закон), який, безумовно, можна вважати позитивним явищем з точки зору посилення умов для застосування положень Конвенції в Україні, однак це також засвідчило проблему у її практичній реалізації.

Особливо цікаво в даному контексті звернутись до практики реалізації рішень ЄСПЛ судовими органами України, які, як вважається за органічне мали стати авангардом та взірцем застосування рішень ЄСПЛ у своїй практиці.

Правовою основою реалізації рішень ЄСПЛ в Україні є ст. 46 Конвенції, положення якої створюють специфічні правові зобов'язання для держави-відповідача.

Щодо судової системи, то положення, яке робить практику ЄСПЛ обов'язковою для національних судів, закріплено у ст. 17 Закону, яка говорить: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права». Стаття 18 Закону містить порядок посилання на Конвенцію та практику Суду, так для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою (ч. 1 ст. 18), та текстів рішень Суду та ухвал Комісії (ч. 2 ст. 18).

Як свідчить узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у цивільних та кримінальних справах, суди загальної юрисдикції в основному застосовували статті 3, 5, 6, 10 Конвенції, а також ст. 1 Протоколу № 1 до неї і, відповідно до цих положень, рішення Європейського Суду[9]. Для ознайомлення з практикою реалізації рішень ЄСПЛ судами України корисно проаналізувати деякі узагальнення відповідної практики, наприклад Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року виконані Вищим спеціалізованим судом України від 01.06.2013 р. Специфікою у застосуванні практики ЄСПЛ судами України є те, що переважна більшість скарг виходять з кримінально-правових відносин і стосуються порушення відповідних положень національного права та статей Конвенції.

При цьому не всі фахівці в Україні говорять про необхідність поширення застосування практики ЄСПЛ при розв'язанні юридичних спорів у судах України. Представником такого вираженого підходу до популяризації практики ЄСПЛ є голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів Ігор Самсін, на думку якого українські судді при прийнятті рішень повинні менше посилатися на рішення ЄСПЛ: «Що можна побачити в наших рішеннях? У нас можна побачити по чотири, п'ять посилань на рішення ЄСПЛ. Потрібно це робити, але потрібно робити тільки в тих випадках, коли це питання не врегульовано в національному законодавстві. А коли в нашій

Конституції і в нашому законодавстві чудово врегульовано питання, не потрібно посилається на рішення ЄСПЛ»[10].

Така думка, безумовно, може мати місце, однак вона зменшує стимули у використанні практики ЄСПЛ судами України, оскільки судді і без того налаштовані на національне законодавство і не сприймають практику ЄСПЛ як джерело права в розумінні вимог ст. 17 Закону, що суттєво відіграє на ефективності цього правового положення.

При такому ставленні до застосування практики ЄСПЛ, Україна знаходиться у п'ятірці країн, з яких надходить найбільше скарг до ЄСПЛ [11].

Проблемною також є реалізація обов'язку, що витікає з ст. 46 Конвенції, а саме виплата сум, визначених судом як справедливе відшкодування заявникові. Згідно зі ст. 41 Конвенції ЄСПЛ може зобов'язати державу відшкодувати заявнику матеріальну та моральну шкоду, а також судові витрати. Виплата цих сум є обов'язком, чітко визначеним у рішенні Суду.

Це зобов'язання виконується з великими складнощами. Так у липні 2013 р. Міністерство юстиції в спочатку у своєму коментарі спростувало існування проблем з виконанням фінансових зобов'язань перед громадянами, але після звернення громадян, особливо після прикладу з компанією «Прометей-2000» у Міністерстві вирішили відкоригувати позицію й визнали наявність кредиторської заборгованості в розмірі 14,2 млн. грн.[7].

Фактично з початку року за цією статтею виплачено 39,4 млн. грн, з передбачених у держбюджеті-2013 84,4 млн. грн, після прийнятого рішення ЄСПЛ у справі «Агрокомплекс» проти України»[8]. Складна ситуація з виплатою компенсацій має ще більше погіршитися і, напевно, борги по цих рішеннях Україна погасити вчасно не зможе.

Тільки за один день – 17 січня 2013 р. ЄСПЛ оприлюднив рішення з рекордної кількості позовів проти України – Київ програв всі 211 справ. Сума компенсацій також виявилася рекордною – з бюджету буде виплачено понад 1,1 млн євро, що становить 11,7 млн грн за нинішнім курсом [12].

Таким чином, виходячи з цих прикладів видно, що українська правова система не може повною мірою забезпечити виконання Європейської конвенції з прав людини в Україні у сучасному періоді.

Резюмуючи необхідно зазначити, що незважаючи на існування всіх необхідних правових підстав для успішної реалізації рішень ЄСПЛ в Україні, на практиці виникає дуже багато питань, які роблять виконання рішень ЄСПЛ вкрай неефективним або взагалі неможливим. Дана проблема може повною мірою бути визначення як комплексна, оскільки її вирішення пов'язано з подоланням цілої низки негативних факторів, серед яких можна назвати такі, як: низький рівень правосвідомості; відсутність діючого національного механізму реалізації рішень ЄСПЛ; неадекватне фінансове забезпечення виконання рішень ЄСПЛ; і найголовніше – відсутність гарантованої можливості реального захисту прав і свобод на рівні національного правового регулювання.

Список джерел та літератури:

1. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо вступу України Рада Європи, Парламентська Асамблея; Рекомендації, Міжнародний документ від 26.09.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_589
2. Про приєднання України до Статуту Ради Європи. Верховна Рада України; Закон від 31.10.1995 № 398/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. – № 38. – ст. 287.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Docu/CoNventions/Convention_Eng.pdf
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Верховна Рада України; Закон від 17.07.1997 № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997. – № 40. – ст. 263.
5. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності. Президент України; Указ від 10.06.1997 № 503/97 // Офіційний вісник України, 1997 р., – № 24. – С. 11.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини Верховна Рада України; Закон від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006. – № 30. – ст. 260.
7. Україна заборгувала за рішеннями ЄСПЛ майже 15 млн грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://tvi.ua/new/2013/07/30/ukrayina_zaborhuvala_zha_rishennyamy_yspl_mayzhe_15_mln_hrn
8. Євросуд змусить Україну сплатити рекордну компенсацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://ipress.ua/news/evrosud_prymusyt_ukrainu_splatyty_rekordnu_24247.html

9. Повний перелік справ та статей Конвенції, які були предметом скарг до ЄСПЛ з України дивись на офіційному сайті Міністерства юстиції України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.minjust.gov.ua/9329>.
10. Голова комісії суддів України порадив менше звертати уваги на рішення ЄСПЛ [Електроний ресурс]. – Режим доступу: // http://dt.ua/UKRAINE/golova-komisiyi-suddiv-ukrayini-poradiv-menshe-zvertati-uvagi-narishennya-yespl-118649_.html.
11. Україна лідирує за кількістю скарг до Євросуду з прав людини [Електроний ресурс]. – Режим доступу: // http://dt.ua/POLITICS/ukrayina_lidirue_za_kilkistyu_skarg_do_evrosudu_z_prav_lyudini.html
12. Україна програла в ЄСПЛ 211 справ і має виплатити громадянам понад 1,1 млн євро [Електроний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rbc.ua/ukr/top/rubric/ukraina-proigrala-v-espch-vse-211-del-i-dolzhna-vyplatit-grazhdanam-17012013205500>.